

MAGYAR AFRIKA TÁRSASÁG
AFRICAN-HUNGARIAN UNION

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR
AHU HUNGARIAN AFRICA-KNOWLEDGE DATABASE

Richard THURNWALD

Az általános néprajz problémái

Eredeti közlés/Original publication:

1941, *Ethnographia–Népélet*, 52. évf., 1. szám, 5–9. old.

Elektronikus újraközlés/Electronic republication:

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR – 000.000.664

Dátum/Date: 2013. július 15. / July 15.

Az elektronikus újraközlést előkészítette

/The electronic republication prepared by:

B. WALLNER, Erika és/and BIERNACZKY, Szilárd

Hivatkozás erre a dokumentumra/Cite this document

Richard Thurnwald: Az általános néprajz problémái, *AHU MATT*, 2013, **pp. 1–9. old.**, No. 000.000.664, <http://afrikatudastar.hu>

Eredeti forrás megtalálható/The original source is available:

Országos könyvtárakban

Az Afrikai Kutatási és Kiadási Program Archívumában (fénymásolat)

Kulcsszavak/Key words

az etnológia és az etnográfia fogalmának különbsége (általános néprajz, illetve leíró néprajz), a változás, fejlődés, különbségek fogalmai az etnológiában, irreversibilis accumulatio, eliminatio, restrictio, a törzsi kultúrák folyamatos pusztulása az általános társadalmi és civilizációs fejlődés során, a civilizációs készlet folyamatos vándorlása és átértelmeződése, a prelogikus gondolkodás elméletének kritikája, az egymást váltó civilizációk állandó változása és előrehaladása, a néprajzi fogalmak (törzs, család, főnök, isten, lélek, gazdaság, házasság, pénz) szükségszerű felülvizsgálata

the difference between the concept of ethnology and ethnography (general ethnography and descriptive ethnography), concepts of change, development, differences in the ethnology, continuous destruction of the tribal cultures during the general social and civilizational development, continuous migration and reinterpretation of the set of civilization, a critique of the theory of pre-logical thinking, permanent change and progress in successive civilizations, necessary review of the ethnographical concepts as tribe, family, chief, God, soul, economy, marriage and money

AZ ELSŐ MAGYAR, SZABAD FELHASZNÁLÁSÚ, ELEKTRONIKUS, ÁGAZATI SZAKMAI KÖNYV-, TANULMÁNY-, CIKK- DOKUMENTUM- és ADAT-TÁR/THE FIRST HUNGARIAN FREE ELECTRONIC SECTORAL PROFESSIONAL DATABASE FOR BOOKS, STUDIES, COMMUNICATIONS, DOCUMENTS AND INFORMATIONS

* magyar és idegen – angol, francia, német, orosz, spanyol, olasz és szükség szerint más – nyelveken készült publikációk elektronikus könyvtára/ writings in Hungarian and foreign – English, French, German, Russian, Spanish, Italian and other – languages

* az adattárban elhelyezett tartalmak szabad megközelítésűek, de olvasásuk vagy letöltésük regisztrációhoz kötött/the materials in the database are free but access or downloading are subject to registration

* Az Afrikai Magyar Egyesület non-profit civil szervezet, amely az oktatók, kutatók, diákok és érdeklődők számára hozta létre ezt az elektronikus adattári szolgáltatását, amelynek célja kettős, mindenekelőtt sokoldalú és gazdag anyagú ismeretekkel elősegíteni a magyar afrikanisztikai kutatásokat, illetve ismeret-igényt, másrészt feltárni az afrikai témájú hazai publikációs tevékenységet teljes dimenziójában a kezdetektől máig./The African-Hungarian Union is a non-profit organisation that has created this electronic database for lecturers, researchers, students and for those interested. The purpose of this database is twofold; on the one hand, we want to enrich the research of Hungarian Africa studies with versatile and plentiful information, on the other hand, we are planning to discover Hungarian publications with African themes in its entirety from the beginning until the present day.

AZ ÁLTALÁNOS NÉPRAJZ PROBLÉMÁI¹

Richard Thurnwald

Az ethnológiát általános néprajznak, az ethnographiát leíró néprajznak nevezhetjük. Az utóbbi mindig leírást ad, míg az előbbi arra törekszik, hogy az összehordott anyagot felhasználva egységes áttekintést nyújtson, s általános tanulságokat vonjon le. A terület, ami szóba jön, igen nagy, csaknem beláthatatlan és kimeríthetetlen, – akár a jelenségek és folyamatok leírására, akár ezek összefüggéseire és feltételeire gondolunk. Az ethnographia nagy anyagából el kell hagynunk mindazt, ami már megtalálta a maga speciális feldolgozását. Ilyenek az európai népek és sok ázsiai nép története (így pl. Egyiptomé), ezek nyelvének, művészetének, vallásának, gondolkodásmódjának és intézményeinek vizsgálata, valamint az európai népek terjeszkedése az egész földtekén. Maradnak azok a népek, amelyek idáig még nem álltak, vagy csak csekély kapcsolatban álltak az európaiakkal, szegényesebb civilizációs felszereléssel rendelkeznek, s kisebb mértékben igázták le a természetet. Ez a maradék az ethnographia területe. De már magának a leíró néprajznak a területén is érvényesül bizonyos specializáció. Beszélünk külön Afrika- és külön Amerika-kutatókról, meg olyanokról, akik Ausztrália, Polinézia vagy Indonézia Felkutatására szentelték magukat stb. Azután tárgyi szempontból szétválik a technika, vallások, társadalmi berendezkedések, lelki élet, nyelvek kutatása. Sajátos beállítottsághoz vezet az is, ha valaki csak múzeumi tanulmányokat végez, épp úgy, mint ahogy ezt eredményezik az egyéni utazások tapasztalatai is mind a két esetben elkerülhetetlenül adódik az egyoldalú általánosítások veszélye. Az ideális az lenne, ha a néprajztudós felváltva kutatna, néhány évig az egyik területen és irányban, azután egy

¹ Thurnwald az ethnológiát Völkerwissenschaft-tal, az ethnographiát Völkerkunde-val fordítja németre. Tekintettel arra, hogy a magyar nyelvhasználat szerint a „néprajz” sokkal tágabb értelmű, mint a német „Völkerkunde” szó, a kettő nem volt azonosítható. Helyesebbnek látszott, ha „néprajz”-zal jelöljük az egész tudománykört, s az egyes ágak közt jelzőkkel teszünk megkülönböztetést. (Szerk.)

másikon.² Csakhogy az emberi életnek korlátai vannak, képességeink és hajlamaink megkötöttek. Így mindenki csak kevés területen és kevés irányban tevékenykedhetik. Ilyesfajta meggondolások alkalmasak lehetnének arra, hogy kiküszöböljenek egynémely vitás pontot s közös célra egyesítsék az erőket.

Ez a cél az általános néprajz, az ethnológia. Az ethnológia az általános kérdéseket illetőleg nyújt áttekintést és összefoglalást. Két dolog tartozik ide. Vizsgáljuk egyrészt a fejlődést, a különbözőséget, a változást a népek életében. Másrészt vizsgáljuk azt, ami azonos és folytonosan visszatérő a társadalmi alakulás különböző helyzeteiben is, valamint a lelki reakciók hasonlóságát. Mind a különbözőségek, mind az azonosságok értelmezést követelnek, de ezt, itt, mint ott, csak dinamikusan lehet megragadni. Ezért szükségei a jelenségek és folyamatok közvetlen vizsgálata. Csak ha belőlük indulunk ki, s úgy igyekszünk általános képhez jutni, tudjuk kikerülni a csalóka fogalmak és hamis általánosítások hálóját.

Vizsgálva a különböző korszakok népeit és törzseit, megfigyelhetjük, hogy az emberben a képesség, tudás és ismeret folytonosan gyarapszik, s ez a természet fokozódó legyőzését hozza magával.³ Az a mód, ahogy mi ma lakunk s ahogy a betegségeinket kezeljük, bennünket sokkal hathatósabban véd a régieknél, nem is szólva álról, mennyivel könnyebben és gyorsabban győzzük le a távolságokat. Egy kor minden vívmánya a megelőző korszakok teljesítményein alapul. A repülőgép feltételezi az autót és gázmotort stb.-t, az eke pl. a kapát és a befogandó szarvasmarha megszelídítését. Meglévő képességeink és ismereteink azonban nagyobb hatóerejűekre cserélődnek át, s így a vívmányok egyre szaporodnak. Különösen világos ez, ha azokra az esetekre gondolunk, ahol egy új elv felfedezése járul a régiek alkalmazásához. Ilyen eset volt pl. egyes fák rugalmasságának a felfedezése, amely az íj felfedezéséhez vezetett, az emelő hatásáé, a mérlegé, a gőzgépé, a villamosságé. Mindig az volt az eredmény, hogy a tudás kibővült, képességeink nagyobb területre terjeszkedtek ki s felhalmozódtak. Ezt a folyamatot nem lehet megfordítani. S az sem mond neki ellent, hogy sok minden, ami régi és túlhaladott, veszendőbe megy. A növényi festékek készítésének különféle módjai elfelejtődtek az anilin

² Vö. *Methoden in der Völkerkunde a „Kultur und Rasse” keretében* (Szerk. Hesch és Spannaus), 1939, München, T. F. Lehmann.

³ Vö. *Menschliche Gesellschaft* a szerzőtől. I. és IV. köt., Berlin, 1931. és 1935, W. de Gruyter.

festék megjelenésével, a kőből sem gyártanak már kést, mióta elterjedt a vaskés, a bődönhajók és kenek készítését meg elnyomta az európai csónakok megjelenése. Máskor meg az alkalmazás területe szűkül össze. Így korlátozódott szűkebb területre az evezős és vitorlánhajók alkalmazása, mióta használatban vannak a gőz- és motoroshajók, így szorul háttérbe a lovak szerepe a gépkocsi terjedésével, stb. Tehát a képességek felhalmozódásának megfordíthatatlan folyamatával (irreversibilis accumulatio) két másik folyamat jár együtt, az egyik kiküszöböl (eliminatio), a másik korlátozza az alkalmazást (restrictio).

Rövidlátás lenne, ha elhanyagolnók ezeknek a folyamatoknak az emberekre és a társadalomra kifejtett hatását. Rendkívül jelentős pl., hogy a csónakkészítés tovaterjedése mint vezetett birodalmak alapításához, a fegyveres túlsúly pedig munkaerők szerzéséhez. De még tovább: a hadifoglyok szerzésének építkezésel, műemlékek lettek az eredményei, a rabszolgasorsba-jutás és elproletárosodás viszont a régi törzsi hagyományoknak, ősök tiszteletének, törzsi vallásnak a pusztulását hozta magával. Abban az évezredben, amelynek a közepére Krisztus születése esik, Ázsiában számos vallásalapítás jön létre (előbb a Zarathrusta-kultusz, buddhizmus, Confucius, azután az iszlám), s ez a jelenség pontosan egybeesik a rabszolgasorsba-jutásnak, a törzsi gyökerek szétszakításának, az elproletárosodásnak és a városok kialakulásának a folyamatával. Mindez viszont a törzselv egyéni életének a szétrombolásából eredt, amit a megelőző évezredekben a nagy birodalmak alapítói készítettek elő.

A felhalmozódás fent említett folyamatát nem szabad úgy képzel-nünk, mintha egyik tárgy a másiktól közvetlenül jönne létre, valahogy úgy, ahogy egyik állat a másiktól. Mindig az ember keze és feje teremti meg az újat. Ezért mindig az emberek a fontosak, magukkal hozott képességeik és a természetadta lehetőségek. Ehhez járul még az az összeműködés, kombináció, amely képességek, tudás és ismeretek között a társadalom által áll fenn, a közösség „civilizációs felszerelése”. Az utóbbinak a milyenségét és terjedelmét a történeti sors szabja meg. De ezt a civilizációs felszerelést sem szabad úgy tekinteni, mint egy múzeumi szekrény darabjait. A tárgyakkal emberek élnek, s ezeknek sajátos alkatuk, magatartásuk, élményeikből és sorsukból táplálkozó beállítottságuk van. A tárgyaknál is az a fontos, hogy a közösség tagjai miképpen használják azokat. Az egyik törzsnél a hajító kés harci fegyver, a másikinál használati szerszám, a harmadiknál kultikus eszköz. Így ugyanaz a tárgy más-más szerepet kap mindegyik (itt nyu-

gat-afrikai) kultúrában. A kulturális egésznek alkatrészévé ennek a szerepnek a révén lesz egy-egy tárgy.⁴ Kultúra mindig a közösség lelki magatartásán épül fel, s sohasem az ún. kulturális elemek puszta halmaza.

Ha ezt belátjuk, azt is beláthatjuk, hogy funkcionálisan saját felfedezés ill. feltalálás és átvétel között csak egy szempontból lehet különbség. Még pedig abból a szempontból, amely az újításokat a kultúra egészén belül nézi. Annál inkább így van ez, mert a civilizációs készlet egyes darabjai ritkán kerülnek át változatlanul egy más kultúrába. Miközben új helyükre alkotórészekként beépülnek, több-kevesebb változáson esnek át, akár megjelenési formájukat, akár szerepüket tekintjük. Különösen szembeötlő ez, ha két olyan eltérő magatartás találkozik, mint az európai és afrikai. Egy afrikai négertörzs nagy tiszteletben álló kultikus eszköze az európaiak közt profán szobadísszé alakul át, megfordítva: üvegcseregeinket a négerek esetleg borotválkozó vagy vágó eszközökként használják tovább. Az afrikaiak éppoly gyakran félreértik a keresztyéniséget, mint mi a fétisek vagy az ősök tiszteletét.

A népeknek az az alkalmazkodása és átformálódása, amelynek ismerete olyan fontos a gyarmati politika számára, ha kisebb mértékben is, mindig megvolt. De csak részben iktatható be a fent említett felhalmozódási, akkumulációs folyamatba. A „népek” általában különböző eredetű törzsekből és nemzetségekből tevődnek össze. Átformálódást eredményező hatások azonos civilizációs szinten álló kultúrák között is felléphetnek. Mi szabja meg magát ezt a szintet? Részben a technika, részben a társadalmi szervezet és gondolkodás területén érvényesülő egyszerűbb vagy magasabb elvek (egyáltalán nem tudatos vagy világosan kifejezett) alkalmazása.

Az imént érintett vonatkozásban bizonyos gondolkodási formákat a vagy prelogikusaknak szoktak nevezni. A mi analitikus gondolkodásunk álláspontjáról ez tényleg így is látszik.⁵ De számolnunk kell két dologgal: 1. a nem-logikus vagy kisebb mértékben logikus gondolkodás nálunk is megtalálható a mindennapi életben, emóciók esetében, álomban s tudaton kívül, s itt látható, hogy ez a gondolkodás konkrét elemekkel, az érzékelés és élmény egységével dolgozik, nem pedig az

⁴ Vö. Funktion und Entwicklung, az *Archiv f. Anthropologie*-ban, N. F. 26. Bd., 1940, 1. Heft, 40 kk.

⁵ Vö. Der Kulturhintergrund des primitiven Denkens c. tanulmányom a *Zeitschrift Für Psychologie*-ban, 147. Bd. (5–6.), Leipzig, 1940, J. A. Barth.

írásztal finoman cizellált elvontságaival; 2. ezt tekintetbe véve, a gondolkodás logikus, azt mondhatnók „logikus biológiai értelemben”. A primitívebb gondolkodás természetesen iskolázatlanabb és csiszolatlanabb, mint ahogy nálunk is különbségek vannak e tekintetben az egyes egyének között. Az a meggyőződés, hogy bizonyos szertartás szükséges a felnőtt ember érestségéhez és a szaporodás sikeréhez, éppen kevésbé alogikus⁶ mint ahogy nem logikátlanok a varázslatok. A különbség csak az, hogy ezek egészen másfajta erőkkel számolnak, mint amelyekre bennünket a természettudomány tanít.

A civilizációs szint különbsége alapján szívesen beszélnek alacsonyabb és magasabb kultúrákról. De ez a beszédmód is bizonyos tisztázatlanságot rejt magában. T. i. a kultúra lényege az emberi közösségek sajátos magatartásában áll. Ez a magatartás részben a nép – származásból és sorsból magyarázható – sajátos jellegén alapul, részben a kor hangulatán, részben általános emberi reakciókon. Mármost ezek az utóbbiak határozzák meg a kultúra által egybefűzött közösségek bizonyos lelki „fejleményeit”. Míg a felhalmozódás folyamatát mindennekelőtt az jellemzi, hogy ésszerű és hogy visszafordíthatatlan haladást mutat, addig az egyes kultúrák belső fejlődésében korlátolt számú lehetőségek visszatérését fedezzük fel. A kulturális közösségek alacsonyrendű élőlények, pl. szalpák benyomását keltik, melyek osztódnak, egyesülnek, láncokat alkotnak, ismét szétesnek stb. Itt biológiai erők működnek, nem logikaiak. Gondoljunk arra, hogy a római kultúra a görögséggel való benső érintkezésből született meg, később Egyiptom és Nyugat-Ázsia hatása alá került, majd szétesett galliai és hispániai kultúrára, s hogy a bizánci kultúra megint a görög–római örökségnek egyiptomi, mezopotámiai, szíriai, perzsa és elő-ázsiai elemekkel való újbóli egyesüléséből nőtt ki. A primitívebb szférában azt találjuk, hogy pásztor vagy fejlettebb vadásztörzsek szimbiózisban élnek földművelőkkel, hogy a földművelők a politikai vezetést a pásztoroknak engedik át, s ezek arisztokráciákká alakulnak. Az ilyen népi különbségen nyugvó (tehát biológiai alapú) arisztokráciát azután a keveredés, az egyéni teljesítmények előtérbe jutása, a zsákmányolás és egyéb fajta egyéni vagyon alakítja tovább, most már racionális és plutokratikus szempontok szerint. A szakrális fejedelemség helyet enged a racionális jellegű egyéni uralomnak, amire jó példát nyújtanak a

⁶ Vö. Primitive Initiations- und Wiedergebursriten c. tanulmányom, *Eranos Jahrbuch* 1939, Zürich, 1940, Rhein Verlag.

keleti despotizmusok.⁷ Külső összeütközések vagy belső zavarok újabb kiindulási helyzetet teremthetnek, s itt megint megtalálható a lefolyás szkémája, amit legfeljebb külső események zavarhatnak meg. Az egyszerűbben szervezett természeti népeknél ezek a változások gyakran inkább egyes személyek, családok, nemzetségek között folynak le.

A formák korlátolt számú lehetőségek között ingadoznak. Így vagy van utódlás, vagy nincs. Ha van, akkor ez nem lehet más, mint vagy apai, vagy anyai. A faji jegyek kialakulására nézve azok a szempontok fontosak, amelyek szerint a házasság kapcsolatokat kötik. Ezek túlnyomórészt az atyafiság, család vagy nemzetség öregjeitől függenek, s így házassági előírások keletkeznek. De a szempontok eltérők: barátság, érdekkapcsolat a szülők közt, eredeten, rangon vagy vagyonon alapuló előkelőség stb. Mindig megvolt az ifjúságban a hajlam, hogy az ilyen korlátozásokat esetenként áttörje. A családot mindig az jellemzi, hogy biológiailag eltérő személyeket foglal össze, minden egyéb formai változata mellett is.

Műveltségünk kincsei, a népek és törzsek élete és élményei indításokat adhatnak az embernek, hogy a korlátozott lehetőségek között ismét egy újat válasszon. De adottságaiból, fizikai és pszichikai „bőrből” irtózatossá felfedezései és találmányai ellenére sem léphet ki. Ezért jönnek mindig a visszaesések is. A racionális halmozódási folyamatot szigorúan el kell választanunk az erkölcsi javulásnak, a lelki felemelkedésnek a kérdésétől. Annál is inkább, mert mindig hajlamosak vagyunk arra, hogy saját egyéni értékelésünkkel, vagy saját kicsi körünk értékelésével mérjük, holott vannak általános értékmérők is (pl. reciprocitás) és értékmérők a korszakok fokozati értékelésére (teljesítmények értékelése). Nem ártana egyébként egész fogalmi készletünket, amellyel a néprajzban élünk, alapos kritikának vetni alá. Az ilyen fogalmakat, mint „törzs”, „család”, „főnök” gyakran nagyon is felületesen használjuk. Ezenkívül számos jelenség és folyamat újabb és szorosabb fogalmazást kíván az elmélyült újabb kutatások nyomán, ilyen pl. a „varázslat”, „fejlődés”, „matriarchátus”. Sok más fogalmat viszont még mindig a mi európai–amerikai gondolatvilágunk értelmében használunk, s nem azoknak a népeknek az életfeltételei és gondolkodásmódja szerint, amelyekre alkalmazzuk. Idetartoznak „Isten”,

⁷ Részletek bőséges példákkal a *Menschliche Gesellschaft* IV. (Staat und Kultur) és V. (Recht) kötetében, 1935.

„lélek”, „gazdaság”, házasság”, „pénz” stb. Mivel ezek a fogalmak egészen más életfeltételeken, ismereteken, képességeken, szokásokon és értékeléseken alapulnak, idegen viszonyokra nem vihetők át, s megzavarják azok értelmezését. Részletesebben azonban szükségtelen itt ezekre kiterjeszkedni.

Thurnwald Richard

Probleme der allgemeinen Völkerkunde. Obige Abhandlung ist in der Zeitschrift *Scientia* (Jhg. XXXIV: Nr. XI–XII, Bologna–Milano, 1940.) unter dem Titel Völkerwissenschaft in deutscher und unter Ethnologie in französischer Sprache erschienen. So kann hier von einem deutschsprachigen Zusammenfassung abgesehen werden.

(Megjelent: *Ethnographia–Népélet*, 1941, 52. évf., 1. szám, 5–9. old.)